

Hanke-esittely:
Intersektionaalisuus ja
sosiaalinen oikeudenmukaisuus
kirjallisuustieteessä

—

Kaisa Ilmonen ja Kaiju Harinen

Kirjallisuus on valtava sosiaalinen ja poliittinen voima. Se kytkeytyy tekijänsä ja lukijayhteisönsä käsityksiin todellisuudesta, se kommentoi maailmaa ja keskustelee kulttuurisista arvoista. Kirjallisuus voi myös aktivoida erilaisia toimintatapoja kietoutuessaan oman kontekstinsa kerronnallisiin muotoihin ja mahdollisuuksiin. Kirjallisuus on kieleen, affekteihin ja arvoihin kytkeytynyt maailma, joka muovaa ja välittää sitä kuvaa todellisuudesta, jota lukija pitää mahdollisena tai luonnollisena. Koneen Säätiön rahoittama hankkeemme *Intersectional Reading, Social Justice, and Literary Activism* (INTERACT) pohtii lukemisen poliittisia kytkentöjä, lukemista ja kirjoittamista aktivismina sekä kirjallisuuden mahdollisuuksia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämisessä.

Intersektionaalisuus on nykypäivänä paljon keskusteltu ja käytetty termi, jonka määrittäminen on hankalaa ja jonka tietoteoreettiset juuret muodostuvat laajoista akateemisista keskusteluista (ks. Ilmonen 2017; 2020). Sen taustalla on kuitenkin afrikkalaisamerikkalaisen feminismin perinne. Tiivistäen voisi sanoa, että intersektionaalisuus on monen erilaisen valtajärjestelmän kohtaamisesta syntyvän eriarvoisuuden tutkimista. Intersektionaalinen tutkimus pyrkii sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseen ymmärtämällä ihmistä määrittäviä valtajärjestelmiä ja tekemällä niitä näkyviksi.

Avtar Brah ja Ann Phoenix määrittivät vuonna 2004 intersektionaalisuuden viittaavan monimutkaisiin ja vaihteleviin vaikutuksiin, jotka paljastuvat erilaisten eronteon akseleiden kohdatessa. Tällaisia akseleita ovat esimerkiksi taloudelliset, poliittiset, kulttuuriset, psyykkiset, subjektiiviset ja kokemukselliset ihmisten väliset eronteot. Erot risteävät ja vaikuttavat toinen toisiinsa samanaikaisesti tietyssä historiallisessa kontekstissa. Intersektionaalisuus painottaa sitä, ettei sosiaalisen elämän eri ulottuvuuksia voi erotella toisistaan irrallisiksi säikeiksi.

Patricia Hill Collins ja Sirma Bilge ovat määritelleet teoksessa *Intersectionality* (2016, 25–30) kuusi intersektionaalisuuden ydinkäsitettä, jotka luonnehtivat intersektionaaliseksi kutsuttavaa tutkimusta. Näitä käsitteitä ovat *sosiaalinen eriarvoisuus*, *valta*, *suhteellisuus*, *sosiaalinen konteksti*, *kompleksisuus* ja *sosiaalinen oikeudenmukaisuus*. Intersektionaalisuus tutkii eriarvoisuutta, jonka taustalla on usein hyvin mutkikkaita ja abstraktejakin valtasuhteita. Valtajärjestelmiä tutkitaan keskenään kytkeytyneinä ja toinen toisiaan rakentavina – ne ovat suhteessa toisiinsa. Intersektionaalinen tutkimus siis pohtii, miten valtajärjestelmät, kuten ”rotu”, etnisyys, sukupuoli, seksuaalisuus, uskonto, ikä, toimintakyky tai maantieteellinen sijainti vaikuttavat toinen toisiinsa. Esimerkiksi ikä määrittää yksilön identiteettiä eri tavoin sukupuolen ja uskonnollisen identiteetin kautta tarkasteltuna.

Valtajärjestelmien keskinäinen rakentuminen tapahtuu aina jossain kontekstissa, joko historiallisessa, sosiaalisessa tai kulttuurisessa tilanteessa. Esimerkiksi sukupuoli, sosioekonominen asema ja etnisyys kytkeytyvät eri

tavoin erilaisissa historiallisissa tilanteissa tai erilaisissa kulttuureissa ja niihin liittyvät valtasuhteet voivat vaihdella kontekstin mukaan. Intersektionaalisuus ei ole suoraviivaista ja intersektionaalinen analyysi perustuukin monimutkaisuuteen, jossa valtasuhteiden ja identiteettipositioiden kysymyksenasetteluja mutkistetaan lisäkysymyksillä. Lisäkysymyksiä kysytään sosiaalisen oikeudenmukaisuuden syventämiseksi ja erilaisten yhteiskunnallisten positioiden ymmärtämiseksi. Intersektionaalisuus voi olla joko kriittinen teoria tai kriittistä toimintaa. Hill Collins ja Bilge (2016) käyttävät termejä *Critical Inquiry* ja *Critical Praxis*. Akateemisen tutkimuksen (*inquiry*) ohella intersektionaalisuus on myös käytäntö (*praxis*), johon kuuluvat kansalaisaktivismi, sosiaalityö, koulutus, edunvalvonta, järjestö- ja nuorisotyö ja monet muut sellaiset toimet, joissa ihmiseen tai sosiaaliseen yhteisöön kohdistetaan valtaa.

Mitä INTERACT -hankkeessa tutkitaan?

Syksyllä 2021 Koneen Säätiö julkaisi ensimmäisen *Rapautuuko demokratia?* -ohjelman teemahaun nimeltä *Kieli, valta ja demokratia*. Sen tarkoituksena oli lisätä tutkimuksellista tietoa ja ymmärrystä kielen, vallankäytön ja demokratian välisistä yhteyksistä. Vastasimme kutsuun hankkeellamme, jossa ydintarkoituksenamme on tutkia lukemista ja kirjallisuutta aktivismina eli yhteiskunta-kriittisenä toimintana. Samalla rakennamme metodologiaa intersektionaaliselle lukemiselle ja kirjallisuuden teoreettiselle ja empiiriselle tutkimukselle. Hankkeemme pyrkii edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja vähentämään nyky-yhteiskunnassa lisääntyntä yhteiskunnallista eriarvoistumista ja moniperustaista syrjintää.

INTERACT-hankkeessa hypoteesimme on, että lukeminen ja kirjoittaminen voivat olla emansipatorisia välineitä, joiden avulla lukija voi hahmottaa erilaisiin kehollisiin identiteettimerkitsijöihin (etnisyys, sukupuoli, seksuaalisuus, ikä, toimintakyky ym.) kytkeytyvää eriarvoisuutta ja sen tuottamaa ahdistusta. Tarkastelemme myös sitä, miten kirjallisuus tekee näkyväksi ja auttaa purkamaan kulttuurisia valtajärjestelmiä ja stereotyyppioita. Hankkeessa toimii rahoitettuna kolme tutkijaa, hankkeen johtaja Kaisa Ilmonen, postdoc-tutkija Kaiju Harinen sekä tutkijatohtori Marta-Laura Cenedese. Rahoitettujen tutkijoiden lisäksi hankkeen yhteydessä toimivat väitöskirjatutkijat Koko Hubara, Anastasia A. Khodyreva, Lotta Luhtala ja Liisa Merivuori. Hanke toteutetaan Turun yliopistossa, yleisen kirjallisuustieteen oppiaineessa, joka on osa Kirjoittamisen ja kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelmaa.

Monikielisyys on yksi hankkeen keskeisistä arvoista. Hanketta toteutetaan suomeksi, englanniksi ja ranskaksi, ja lisäksi tutkimusaineistoina käytetään vertailevasti suomen-, ranskan-, italian-, ruotsin- ja englanninkielisiä aineistoja. Hanke myös tuottaa monikielisiä aineistoja ja sen piirissä opetetaan monella eri kielellä: Turun yliopistossa annetaan hankkeeseen liittyvää opetusta

Hypoteesimme on, että lukeminen ja kirjoittaminen voivat olla emansipatorisia välineitä, joiden avulla lukija voi hahmottaa erilaisiin kehollisiin identiteettimerkitsijöihin kytkeytyvää eriarvoisuutta ja sen tuottamaa ahdistusta.

suomeksi, ranskaksi ja englanniksi. Myös INTERACTin järjestämät, laajalle yleisölle tarkoitetut lukupiirit ovat monikielisiä ja pyrkivät siten tavoittamaan myös muita kuin suomen kielen taitoisia lukijoita.

Kaisa Ilmosen tutkimus hankkeessa kytkeytyy intersektionaalisen lukutavan määrittelyyn, johon ei liity pelkästään teoksen tematiikka vaan myös romaani-rakenteiden pohdinta. Miten ja millä ehdoilla romaani on intersektionaalinen? Miten romaani rakentuu intersektionaaliseksi? Kyse ei ole siis vain lukemisen politiikasta vaan myös teoksen poetiikasta. Ilmosen projektiin liittyvissä julkaisuissa tarkastellaankin romaanin intersektionaalisuutta politiikkana ja poetiikkana. Intersektionaalisuus ei lähtökohtaisesti ole kirjallisuustieteellinen väline, vaan sitä on kehitetty yhteiskuntatieteellisissä ja sukupuolentutkimuksellisissa keskusteluissa. Ilmosen tehtävä onkin tarkastella sitä, miten intersektionaalisuus siirtyy ja tulee sovitetuksi kirjallisuustieteelliseen keskusteluun. Projekti on kytköksissä hänen TIAS (*Turku Institute for Advanced Studies*) tutkijakollegiumissa toteuttamaansa hankkeeseen *Towards Intersectional Literary Studies: Intersectionality in Aesthetics, Memory, and Education*.

Ilmosen tutkimus on lähtökohtaisesti kytköksissä opetukseen ja pedagogisen tiedon tuottamiseen. Aino Mäkikallin johtaman hankkeen (Koneen Säätiö 2018–2022) ”Miten luemme? Kaunokirjallisuuden lukemisen muodot kirjallisuudenopetuksessa” kanssa Ilmonen on pohtinut intersektionaalista lukemista työkalupakkina nuorille lukijoille. Intersektionaalisuus on väline ymmärtää nuorta ympäröivää moninaisuutta ja rakenteellisten epäoikeudenmukaisuuksien merkitystä syvemmin kuin uusliberalistisessa toimintakulttuurissa, jossa syrjintä näyttäytyy usein yksilön ongelmana tai epäonnistumisena.

Marta-Laura Cenedesen tutkimus asettuu kulttuurisen terveyden tutkimuksen (*Medical Humanities*) ja intersektionaalisen aktivismin risteyskohtaan. Hänen tutkimuksensa erityisiä painopisteitä ovat lisääntymisterveys, inter-

sukupuolisuuden kulttuuriset kuvaukset sekä väkivallan, huolen ja parantumisen kerronnallinen risteyskohta. Hän on siis kiinnostunut siitä, miten nykykirjallisuudessa esitetään lääketieteellisiin kohtaamisiin liittyviä valtasuhteita. Erityisesti Cenedese analysoi, millaisia politisoituneita tunteita liittyä reproduktiivisiin valintoihin nykykirjallisuudessa tai miten lääkäri voi kirjoittamisessaan esittää feministisiä kannanottoja. (Ks. Cenedese tulossa; Cenedese & Nicastro tulossa.)

Teoreettisesti Cenedesen tutkimus käsittelee sitä, miten lukeminen voi toimia eräänlaisena aktivismina tarkastellessaan merkityksiä. Cenedesen tarkkailun kohteena on arkipäiväinen, hidas tai intiimi lukemiseen liittyvä aktivismi (*everyday activism, slow activism, intimate activism*, vrt. Pink 2012; Corbett 2016; Tironi 2018, Cenedese 2018). Vuonna 2022 Cenedese ja Harinen toteuttivat yhteistyössä englanninkielisen työpajan intersektionaalisesta lukemisesta Turun yliopiston kirjallisuustieteen opiskelijoille ja intersektionaalista ja aktivistista lukupiirimenetelmää soveltavan ranskankielisen opetuskurssin Turun yliopiston ja Åbo Akademin ranskan opiskelijoille. Hankkeen näkemys aktivismista keskittyy hitaaseen, hiljaiseen tai niin kutsuttuun pieneen aktivismiin, jossa on kysymys ymmärtämiseen perustuvasta yhteiskunnallisen muutoksen tarpeesta ja inklusiivisesta ja osallistavasta tiedon tuottamisesta. Aktivismia toteutetaan hankkeessa niin teoreettisen ja empiirisen tiedon tuottamisen kuin konkreettisten seminaarien, työpajojen ja lukupiirien kautta.

Kaiju Harinen analysoi intersektionaalisen syrjinnän esittämistä ja feministisiä vastakertomuksia vähemmistökirjallisuudessa ja tarinallisessa tietokirjallisuudessa. Harinen on esimerkiksi analysoinut Minna Salamin teoksen omaelämäkerrallisuutta feministisen tiedon tuottamisen menetelmänä ja syrjinnänvastaisena kerronnallisena aktivismina (Harinen 2023a). Hän keskittyy analysoimaan kertomuksia intersektionaalisesta syrjinnästä yhteiskunnallisen keskustelun ja muutoksen tarpeisiin (ks. esim. Suoranta & Rynnänen 2016) ja kehittää tutkimuksen pohjalta rasismien- ja syrjinnänvastaista työtä, pedagogiikkaa (ks. esim. Freire 2021; hooks 1994 ja 2009) ja lukupiirimenetelmää. Lukupiireistä kerättyjen lukupäiväkirjojen ja autoetnografisten havaintojen perusteella Harinen tutkii lukemisen vaikutuksia rasismien, intersektionaalisuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmista (ks. Harinen tulossa).

Harinen toteuttaa hankkeeseen liittyviä monikielisiä lukupiirejä ja työpajoja myös akatemian ulkopuolella (mm. Naantalin kaupunginkirjasto ja ammattikorkeakoulu HUMAK). Lukupiireissä ja työpajoissa luetaan intersektionaalisuutta ja ihmisoikeusloukkauksia käsittelevää kauno- ja tietokirjallisuutta, kuten Léonora Mianon kertomuksia rasismista (2012) sekä Ujuni Ahmedin ja Elina Hirvosen silpomista ja kunniaväkivaltaa vastustava puheenvuoro *Tytöille, jotka ajattelevat olevansa yksin* (2022). Työpajoissa ja lukupiireissä käydään puolistrukturoituja pienryhmäkeskusteluja ja tehdään luovan kirjoittamisen kirjallisuuslähtöisiä sanataideharjoituksia. Työpajojen ja lukupiirien pääasiallinen kohderyhmä on nuoret aikuiset (n. 18–29-vuotiaat), mutta jotkut osallistujat ovat

olleet myös huomattavasti vanhempia. Työpajojen ja lukupiirien tavoitteena on lisätä eriarvoisuutta tuottavien rakenteiden tuntemusta, valtarakenteiden ja etuoikeuksien tunnistamistaitoja ja empatiakykyä kirjallisuuden lukemisen, luovan kirjoittamisen ja niiden vaikutusten reflektoinnin avulla.

Aktivistinen lukeminen

INTERACT-hankkeessa korostuu sitoutunut lukeminen, jossa sekä lukuharastus että kirjallisuudentutkimus nähdään yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja identiteetin itsemäärittelyä tukevana toimintana. Rakenteellisen ja moniperustaisen syrjinnän kohdalla kertomus tarjoaa tilan toisen kokemuksen affektiiviseen ymmärtämiseen. Tarinoissa onkin Hanna Meretojan (2018, 13, 16) mukaan kyse juuri sosiaalisesta vuorovaikutuksesta sekä kyvystä nähdä maailma toisista näkökulmista, eli ”lisätä tietoisuuttamme erilaisista maailman hahmottamisen tavoista”. Hankkeessa lähdemme siitä, että intersektionaalinen lukeminen on työkalupakki rakenteellisen syrjinnän ymmärtämiseen (Ilmonen tulossa). Lukijan empatia herää hänen kokiessaan affektiivisesti – turvallisessa ympäristössä – yhteisesti pohditun kertomuksen kautta, miltä sosiaalisten epäoikeudenmukaisuuksien risteämä voi tuntua.

Lukeminen auttaa ymmärtämään maailmankuvien kerronnallisuutta, yhteiskunnallista moninaisuutta sekä yksilöllisen kulttuurisen ja sosiaalisen paikantumisen reunaehtoja. Hankkeen tutkimus onkin monin paikoin kytköksissä nykykirjallisuudentutkimuksessa korostuvaan uuteen lukemisen tutkimukseen, eli empiiriseen lukemisen tutkimukseen. Hankkeessa painotamme luovan ja osallistavan tutkimuksen sekä kanssatutkimuksen menetelmiä (ks. esim. Ryyänen & Rannikko 2021). Cenedese hyödyntää tutkimuksessaan luku- ja kirjoitustyöpajoja, jotka perustuvat kerronnallisen lääketieteen malleihin (vrt. Choron et al. 2017). Harisen pitämässä työpajoissa ja lukupiireissä puolestaan hyödynnetään muun muassa Terri Givensin (2021) kehittämää *radikaalin empatian* käsitettä ja metodia sekä erilaisia Harisen itsensä kehittämiä tai intersektionaalisuuteen soveltamia kirjallisuuslähtöisiä sanataideharjoituksia (ks. Harinen 2023b).

INTERACT-hanke on yhtä aikaa keskustelufoorumi, alusta ja kohtauspaikka. Se toimii nivelkohtana tutkimuksestamme kiinnostuneille eri alojen toimijoille. Keskeisiä toimintatapoja ovat koulutustilaisuudet, työpajat, lukupiirit ja puolivuositain järjestettävä tutkimusfoorumi, jonne kutsutaan erilaisia temaattisia esityksiä. Kesäkuussa 2022 keskityimme intersektionaalisuuteen, joulukuussa 2022 intersektionaaliseen lukemiseen ja kesäkuussa 2023 aktivistiseen monitieteelliseen tutkimukseen. Seuraava foorumi järjestetään tammikuussa 2024 ja sen teemana ovat luovat menetelmät ja antirasistinen työ aktivistisessa tutkimuksessa ja taiteen tekemisessä. Hanke on tehnyt yhteistyötä Humanistisen ammattikorkeakoulun HUMAKin kanssa muun

muassa järjestämällä yhteisöpedagogiikan opiskelijoille ja Gironan yliopiston vaihto-opiskelijoille seminaarin intersektionaalisuudesta ja hankkeessa tehtävästä tutkimuksesta (ks. Merivuori & Harinen 2023). Hankkeessa painottuvat siis intersektionaalisuuden *praxis* ja kirjallisuuspainotteinen aktivismi, joiden avulla tavoitellaan demokraattisempaa yhteiskuntaa.

Lähteet

- Ahmed, Ujuni & Elina Hirvonen 2022. *Työille, jotka ajattelevat olevansa yksin*. Helsinki: WSOY.
- Brah, Avtar & Ann Phoenix 2004. Ain't I A Woman? Revisiting Intersectionality. *Journal of International Women's Studies* 5(3), 75–86.
- Cenedese, Marta 2018. Finding Home, a Multimodal Narrative of Syrian Refugees' Everyday Life. *Entanglements* 2(1), 89–96.
- Cenedese, Marta-Laura & Clío Nicastro (toim.) tulossa. *Violence, Care, Cure. (Self)perceptions within the Medical Encounter*. Routledge Research in Gender and Society. Routledge.
- Cenedese, Marta-Laura tulossa. The Other Side of Abortion: The Doctor-Writer in Martin Winckler's *La Vacation* (1989). *L'avortement dans la littérature et les arts français contemporains. Modern and Contemporary France* 33(4). Toim. Dominique Carlini-Versini.
- Charon, Rita, Sayantani DasGupta, Nellie Hermann, Craig Irvine, Eric R. Marcus, Edgar Rivera Colón, Danielle Spencer & Maura Spiegel 2017. *The Principles and Practice of Narrative Medicine*. Oxford: Oxford UP. DOI: 10.1093/med/9780199360192.001.0001.
- Corbett, Sarah 2016. Activism needs introverts. *TEDxYouth Bath*, November 2016. https://www.ted.com/talks/sarah_corbett_activism_needs_introverts.
- Freire, Paolo 2021. *La Pédagogie des opprimés*. Marseille: Agone, série *Contre-feux*. [1968].
- Givens, Terri 2021. *Radical Empathy: Finding a Path to Bridging Racial Divides*. Bristol: Bristol University Press. DOI: 10.46692/9781447357278.
- Harinen, Kaiju 2023a. Minna Salamin kerronnallisen aktivismin keinot: afrosentrinen, feministinen ja omaelämäkerrallinen tarinankerronta. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 20(2), 4–23. DOI: 10.30665/av.125414.
- Harinen, Kaiju 2023b. Lue ja ymmärrä paremmin! Rasisminvastaiset lukupiirit ja kirjallisuuslähtöinen sanataide. Teoksessa *Sanataidetta on enemmän! Sanataide hyvinvointia rakentamassa*. Toim. Hanna Dufva, Minka Salmirinne, Jenni Turunlahti & Jasmine Westerlund. Tallinna: Kustantamo Kita, 42–61.
- Harinen, Kaiju tulossa. Vers un instrument pédagogique intersectionnel et transformatif : les cercles de lecture antiracistes en classe de FLS. *Arborescences. Revue d'études littéraires, linguistiques et pédagogiques de langue française*. Au-delà de l'inclusion : pour une pédagogie critique, intersectionnelle et décolonisante. Toim. Hasheem Hakeem, Caroline Lebec.
- hooks, bell 1994. *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. New York: Routledge.
- hooks, bell 2009. *Teaching Critical Thinking: Practical Wisdom*. New York: Taylor & Francis Group.
- Hill Collins, Patricia & Sirma Bilge 2016. *Intersectionality*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Ilmonen, Kaisa 2017. Identity Politics Revisited: On Audre Lorde, Intersectionality, and Mobilizing Writing Styles. *European Journal for Women's Studies* 26(1), 7–22. DOI: 10.1177/1350506817702410.
- Ilmonen, Kaisa 2020. Feminist Storytelling and Narratives of Intersectionality. *SIGNS: Journal of Women in Culture and Society* 45(2), 347–371. DOI: 10.1086/704989.

- Ilmonen, Kaisa tulossa. Intersektionaalinen lukeminen. Teoksessa *Miten luemme? Kaunokirjallisuuden lukemisen muodot kirjallisuudenopetuksessa*. Toim. Aino Mäkikalli, Elias Heikkonen, Kaisa Ilmonen & Päivi Koponen.
- Meretoja, Hanna 2018. Kertomusten eettinen potentiaali ja vaarat: kuusi mittapuuta. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain*, 2018(1), 6–25. DOI: 10.30665/av.70005.
- Merivuori, Liisa & Kaiju Harinen 2023. Humakin yhteisöpedagogien vierailu yleisen kirjallisuustieteen INTERACT-hankkeen seminaarissa 1.2.2023. *Yleisen kirjallisuustieteen oppiaineen blogi*. <https://blogit.utu.fi/yleisenkirjallisuustiede/2023/02/03/humakin-yhteisopedagogien-vierailu-yleisen-kirjallisuustieteen-interact-hankkeen-seminaarissa-1-2-2023>.
- Miano, Léonora 2012. *Écrits pour la parole*. Montreuil: L'Arche.
- Pink, Sarah 2012. *Situating Everyday Life. Practices and Places*. London: Sage. DOI: 10.4135/9781446250679.
- Ryynänen, Sanna & Anni Rannikko 2021. *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Suoranta, Juha & Sanna Ryynänen 2016. *Taisteleva tutkimus*. Helsinki: Into Kustannus.
- Tironi, Manuel 2018. Hypo-interventions: intimate activism in toxic environments. *Social Studies of Science* 48(3), 438–455. DOI: 10.1177/0306312718784779.